

Catagrafiile Vistieriei Moldovei – surse documentare pentru etimologiile toponimelor personale (II)¹

Daniela BUTNARU*

Key-words: *anthroponyms, etymologies, fiscal censuses, place names*

Pentru identificarea originii toponimelor personale², ideal este să se depășească faza „etimologiilor de birou”, prin care se indică doar antroponimul inclus în denumirea locului, și să fie identificată chiar persoana care stă la originea toponimului³, prin consultarea documentelor de arhivă (inedite sau publicate) sau, în cazul toponimelor mai recente, prin efectuarea de anchete la fața locului⁴.

Un aport documentar semnificativ pentru identificarea etimologiilor unor nume de sate moldovenești apărute în secolul al XIX-lea sau al XX-lea ori a unor toponime minore îl au *Catagrafiile Vistieriei Moldovei*, recensăminte fiscale al căror scop era cunoașterea resurselor umane și materiale, prin înregistrarea nominală a populației, plătitoare sau nu de bir, și a proprietarilor de moșii. Parcurgerea unora dintre aceste documente, păstrate la Arhivele Naționale din Iași, este acum facilitată, grație inițiativei cercetătorilor Mircea Ciubotaru și Silviu Văcaru. Aceștia, conștienți de valoarea unor astfel de recensăminte pentru istoria demografică, economică și socială, dar și pentru onomastica românească, au reușit, cu ajutorul unor entuziaști voluntari, să editeze (și deci să pună la dispoziția publicului interesat) catagrafiile ale ținuturilor Roman (pentru anii 1820, 1832 și un supliment privind situația în Târgul

* Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Iași, România.

Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului „PECAFROM – Promovarea egalității de șanse în cariera universitară și academică pentru femeile din România“ POSDRU/144/6.3/S/127928, cofinanțat de Uniunea Europeană și Guvernul României din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013.

¹ Textul de față este continuarea studiului „*Catagrafiile Vistieriei Moldovei*”, *surse documentare pentru etimologiile toponimelor personale (I)*, publicat în „Analele științifice ale Universității «Alexandru Ioan Cuza» din Iași”, Secțiunea III e, Lingvistică, tomul LX, 2014, p. 41–50.

² Am păstrat distincția făcută de Petar Skok – *toponimie personală*, formată de la nume de persoană, vs. *toponimie descriptivă*, formată de la apelative.

³ „Etimologia unui toponim nu se reduce la descoperirea unei baze antroponimice sau lexicale, ci trebuie să justifice un raport între semnul lingvistic și obiectul (socio-)geografic” (Moldovanu 2014: VII).

⁴ Plecând de la ideea că „*Etimologia* stabilește originea toponimului primar, modul formării lui și gradul de motivare”, Mircea Ciubotaru arăta că, în cazul toponimelor personale, trebuie urmărită, „prin insistente cercetări de arhivă, chiar identificarea persoanelor în cauză, pentru realizarea unei etimologii absolute” (Ciubotaru 2001: 25).

„*Philologica Jassyensia*”, An XI, Nr. 2 (22), 2015, p. 33–37

Romanului la 1831), Iași (1820), Cârlișura (1820), Bacău (1820), Hârlău (1820), Herța (1820), Botoșani (1820) și Putna (1820).

Arătam în prima parte a acestui studiu că, deoarece numele unor persoane recenzate în aceste catagrafii s-a transferat la unele terenuri, moșii sau sate ai căror proprietari erau aceștia, consultarea documentelor menționate poate clarifica etimologia unor denumiri de așezări înființate în secolele al XIX-lea și al XX-lea (*Buruieștii, Frunzenii, Rateșul Carp, Branul, Sprânceana, Muntenii, Cioranii, Călcâiul, Ciorneiu, Cujba, Știubeienii, Panșirii, Mahalaua Țicău*) ori a unor toponime minore (*Moara Negrii, Iazul Meicii, Dealul Dărănga, În Cotul Mârzei* etc.).

Prezentăm, în această a doua parte a studiului, alte câteva propuneri etimologice realizate cu ajutorul acestor atât de importante catagrafii.

Satul *Ursărești* din județul Iași s-a desprins din satul vecin Iugani; inițial, spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, era înregistrat în documente oficiale sub numele *Iugani*; ulterior a avut loc o diferențiere denominativă – *Iuganii din Vale* (denumire dată spre a fi deosebit, în funcție de amplasare, de celălalt sat, numit *Iuganii din Deal*) – și abia în 1873 este atestată actuala denumire, *Ursăreștii*⁵. Explicația pentru acest oiconim o găsim în catagrafia de la 1820, unde în dreptul satului Iuganii din Vale sunt înregistrate 13 persoane cu numele de familie Ursărescul (CAT. VIST. I₁: 153–154), deci toponimul s-a format de la un nume de familie la plural.

În legătură cu originea oiconimului *Davidoaia*, sat din comuna Vorniceni, Botoșani, găsim în catagrafia din 1820 pentru ținutul Botoșani o „Oda(i)e lui David, arman”, pe moșia Vlădeni (CAT. VIST. VII₁: 28). Deducem că probabil moșia și satul Davidoaia, atestate la 1858, respectiv la 1871, se vor fi numit ori după acestui armean, prin derivare cu sufixul *-oaia* (folosit pentru a desemna moșia), ori după numele văduvei acestuia, Davidoaia. Familia lui David trebuie să fi avut proprietăți pentru o perioadă mai mare de timp, pentru că la 1873 este menționat Davidel ca proprietar al unei părți a aceleiași moșii Vlădeni, aflată la sud de actualul sat Davidoaia (Gorovei 1945: 95). Un deal de lângă acest sat și un afluent al râului Jijia care curge pe lângă acest deal au preluat, de asemenea, antroponimul: *Dealul Davidoaiei* și *Valea Davidoaia* (ATLAS MOLD.).

Tuta este o localitate întemeiată probabil la începutul secolului al XIX-lea, prima sa mențiune documentară fiind la 8 octombrie 1823, într-o mărturie a locuitorilor din Târgul Trotuș și a locuitorilor „de peste vale din sat Tuta” (CAT. BAC.: 104). Însă înaintea satului este atestat pârâul „Tutzi”⁶, în harta din 1790 a lui Hora von Oztellovitz. Acest curs de apă a fost numit probabil după o persoană care locuia ori avea pământ pe unde trecea acest pârâu. În sprijinul etimologiei personale a acestui toponim vine o informație din catagrafia ținutului Bacău pentru anul 1820, unde îl găsim pe „Toader sin Ioniț(ă) Tutu” înregistrat printre „Lăturașii ot Târgu Ocnii și sat Brăteștii” (CAT. VIST. IV₁: 409). Considerăm că acest Tutu poate fi un urmaș al celui după numele căruia s-a format hidronimul aflat în discuție. Satul care

⁵ Cf. TTRM I₂, p. 1254.

⁶ Varianta *Pereu Tutzi* redă, așa cum a perceput redactorul hărții, forma de genitiv pe care a auzit-o la localnici. Mai târziu, este menționat cu forma *Pârâul Tutii* (ATLAS MOLD., în 1892) sau *Râpa Tutana* (Racoviță 1895: 570). Astăzi localnicii îi spun *Pârâul Ursuluca*, denumire destul de nouă, deoarece nu am găsit-o menționată mai devreme de mijlocul secolului al XX-lea.

s-a constituit prin așezarea pe valea acestui pârâu a unui grup venit din Transilvania⁷ a preluat numele. Câmpul toponimic care s-a format aici conține și denumirile *Moara Tutu* (situată pe Trotuș, cf. ATLAS MOLD.) și *Dealul Tutei*, aflat la sud de sat.

Catagrafia ținutului Putna de la 1820 ne ajută să observăm că la originea mai multor oiconime din această zonă stau nume de familie colective în funcție toponimică, după cum se poate observa în cele ce urmează.

Denumirea cătunului *Balercari*, aflat în componența satului Miera din județul Vrancea (cf. NALR–DATE: 387), poate fi explicată datorită unei informații cuprinse în catagrafia de la 1820 pentru ținutul Putna, care surprinde prezența între birnicii satului Miera a lui Trifan Balercă, Apostol Balercă, Vasâlache Balercă (CAT. VIST. VIII₁: 84), Neagul Balercă și Ioan Uncheș Balercă (CAT. VIST. VIII₁: 85). Urmași ai acestora mai sunt și astăzi în acest sat. Așadar, etimologia acestui oiconim este numele de familie *Balercă* derivat cu sufixul colectiv *-ari*.

Novăcești, parte a satului Păunești din Vrancea este format de la numele de familie Novac, frecvent întâlnit aici, derivat cu un alt sufix colectiv: *-ești*. Familii Novac sunt menționate în dreptul satului Păunești încă din Catagrafia de la 1820 a ținutului Putna: „Dumitru Novac ot Păunești, la o cruce cu Iordachi”, „Simion Novac ot la o cruce cu Neculai”, „Iordachi Novac ot la o cruce cu Dumitru”, „Neculaiu Novac ot la o cruce cu Simeon” (CAT. VIST. VIII₁: 408). Dealul pe care se află situată acea parte de sat se numește *Dealul Novac* (ATLAS MOLD.) sau *Dealul Novăcești* (cf. NALR–DATE, 381 și anchetă toponimică). Și numele altei părți a satului Păunești, *Bostănești*, s-a format prin același procedeu derivativ, de la numele de familie Bostan, atestat tot încă din catagrafia de la 1820, în dreptul satului Păunești: Ionașcu Bostan (CAT. VIST. VIII₁: 307), Ioniță Bostan, Gheorghie Bostan, Tanas(e) Bostan și, Neculai sin Bostan (CAT. VIST. VIII₁: 308). Prin polarizare, numele cătunului, odinioară sat, s-a extins și asupra unui deal, *Dealul Bostănești*. Menționăm că astăzi mai locuiesc multe familii Bostan în acest sat.

Satele vrâncene *Vetrești* și *Herăstrău* (sau Ferăstrău) au o istorie administrativă comună, apărând în acte oficiale când contopite sub unul din numele lor ori sub compusul *Vetrești-Ferăstrău*, când separate. Oiconimul *Vetrești*, atestat pentru prima dată la 1809 (cf. TTRM I₂: 1298), s-a format de la antroponimul *Vatră* și sufixul colectiv *-ești*. Mai multe persoane cu acest nume de familie apar în catagrafia Putnei de la 1820 în dreptul satului Herăsău, adică Ferăstrău: Ioan Vatră, Necula Vatră, Dumitru Vatră (CAT. VIST. VIII₁: 172), dar și Irina Vetroai (CAT. VIST. VIII₁: 173). Tot în dreptul acestui sat sunt înregistrați la 1820 mai mulți liuzi numiți și Ungurean: Dan Ungurean, Toader „ma Ungurean” (CAT. VIST. VIII₁: 172), Costandin Ungurean, Toader Ungurean, Petre Ungurean (p. 173); de la numele de familie Ungurean la plural s-a format oiconimul *Ungureni*, atestat pentru prima dată în documente la 1865, când aparținea din punct de vedere administrativ de comuna Ferăstrăul (cf. TTRM I₂: 1248). Ancheta toponimică pe teren ne-a confirmat că și astăzi mai sunt familii numite *Vatră* și *Ungurean* în aceste sate.

Denumirea fostului sat *Dăriești*, consemnat documentar la 1869 și inclus ulterior în satul mai sus menționat Ungureni (TTRM I₁: 342) își găsește explicația în

⁷ Din *Dicționarul Ortensiei Racoviță* aflăm că în Tuta erau, la finele secolului al XIX-lea, „capi de familie 73, toți unguri, suflete 371” (Racoviță 1895: 570).

aceleași pagini, unde sunt recenzate trei persoane cu nume de familie Darie: Crăciun Darie, Neculai Darie, Costandin Darie (CAT. VIST. VIII₁: 173). Așadar, de la acest nume de familie, prin sufixare cu *-ești*, s-a format oiconimul *Dăriești*.

Localitatea *Găinari*, menționată mai întâi, la 1837 (Sava), ca *Secăturile Găinarilor* (aflate lângă Secăturile Nistoreștilor), primește ulterior, în 1964, când are loc un proces de cosmetizare a unor oiconime deranjante pentru oficialități, un alt nume – *Făgetul*. Totuși, dacă s-ar fi făcut o documentare serioasă privind originea acestei denumiri, poate că s-ar fi putut evita schimbarea titulaturii, pentru că oiconimul nu are nicio legătură cu sensul „hoț de găini” sau „hoț de lucruri mărunte” al substantivului *găinari*, ci este motivat de prezența aici a mai multor familii *Găină*, unele menționate chiar în catagrafia de la 1820: Stoica Găină, Radul Găină, Ivan Găină (CAT. VIST. VIII₁: 174), Radul Găină (CAT. VIST. VIII₁: 175), liuzi și birnici de pe moșia satului Nistorești, unde s-a format ulterior satul Găinari. Într-un document anterior, de la 1808, sunt menționați Vasile Găină și Radu Găină din Nistorești, care au fugit în satul Roșca din Muntenia (Sava 1931: 60).

Prezența pe moștile Nerejul și Paltinul a liuzilor Savva Borș (CAT. VIST. VIII₁: 182) și Ștefan Borș (CAT. VIST. VIII₁: 183) indică formarea de la numele de familie Borș și sufixul colectiv *-ari* a oiconimului *Borșani*, desemnând un fost sat la nord de localitatea Paltinul (județul Vrancea); în aceste condiții, considerăm că forma *Borșarul* atestată la 1869–1873 este de fapt una coruptă.

Începuturile satului *Străteni* din comuna Dersca, județul Botoșani se întrevăd, considerăm noi, tot la 1820, când apar atestați Ion Străteanu și Grigori a Strătoa(i)e în catagrafia ținutului Botoșani, în dreptul satului Lozna (CAT. VIST. VII₁: 119)⁸. Nu este exclus ca aceștia să fie urmași ai unui *Stratul* din Dorohoi, menționat ca martor hotarnic la 1620 (DIR, A, XVII-IV, 493 și 506).

Documente bogate în „informații care interesează istoria vieții materiale (civilizație, comerț, bunuri) și sociale (mențiunea proprietarilor, a rangurilor boierești etc.)”⁹, *Catagrafiile Vistieriei Moldovei* se dovedesc a fi extrem de importante pentru identificarea unor etimologii toponimice, pentru obținerea unor prime atestări privind câteva denumiri de sate sau pentru recuperarea unor variante ale acestor denumiri. Se poate astfel urmări formarea unor oiconime de la numele unor localnici ori foști proprietari de terenuri prin derivare cu sufixe colective ori moționale, de la antroponime în funcție toponimică absolută sau de la numele de familie la plural.

Bibliografie

- Ciubotaru 2001: Mircea Ciubotaru, *Oronimia și hidronimia din bazinul superior al Bârladului*, Iași, Editura Demiurg.
- Gorovei 1945: Artur Gorovei, *Monografia orașului Folticeni*, [f.l.].
- Moldovanu 2014: Dragoș Moldovanu, *Introducere la Tezaurul toponimic al României. Moldova*, vol. II, *Mic dicționar toponimic al Moldovei (structural și etimologic)*, partea 1, *Toponime personale*, coordonator Dragoș Moldovanu, autori Daniela

⁸ De-a lungul timpului, în satul Lozna va fi inclusă oficial de câteva ori localitatea Străteni.

⁹ CAT. VIST. I₁, VII.

- Butnaru, Dinu Moscal, Ana-Maria Prisacaru, Vlad Cojocaru, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- Otzelowitz 1790: Hora von Otzelowitz, *Brouillon oder original Aufnahm der fünf moldauischen Districten, nemlich des Sutschawaer, Roman, Niamtz, Bakeu und Putnaer Bezirkes*.
- Racoviță 1895: Ortensia Racoviță, *Dicționar geografic al județului Bacău*, București, Stabilimentul grafic I.V. Socec.
- Sava 1931: Aurel V. Sava, *Documente putnene*, II, Chișinău.
- *
- ATLAS MOLD.: Institutul Geografic al Armatei, *Atlasul Moldovei* (sc. 1:50000), București, 1892-1898.
- CAT. VIST. I₁: *Catagrafiile Vistieriei Moldovei* (1820–1845), I. *Ținutul Romanului*, Partea 1 (1820), volum editat de Lucian-Valeriu Lefter și Silviu Văcaru, cu o *Introducere* de Mircea Ciubotaru, Iași, Editura StudIS, 2008.
- CAT. VIST. IV₁: *Catagrafiile Vistieriei Moldovei* (1820–1845), IV. *Ținutul Bacău*, Partea 1 (1820), volum editat de Mircea Ciubotaru, Sorin Grigoruță și Silviu Văcaru, cu o *Introducere* de Mircea Ciubotaru, Iași, Casa Editorială Demiurg Plus, 2013.
- CAT. VIST. VII₁: = *Catagrafiile Vistieriei Moldovei* (1820–1845), I. *Ținutul Botoșani*, Partea 1 (1820), volum editat de Mircea Ciubotaru, Sorin Grigoruță și Silviu Văcaru, cu o *Introducere* de Mircea Ciubotaru, Iași, Editura Demiurg Plus, 2014.
- CAT. VIST. VIII₁: = *Catagrafiile Vistieriei Moldovei* (1820–1845), VIII. *Ținutul Putna*, Partea 1 (1820), volum editat de Mircea Ciubotaru și Nicoleta Dănilă, cu o *Introducere* de Mircea Ciubotaru, Iași, Editura Demiurg Plus, 2014.
- CAT. BAC.: *Colecția de documente de la Filiala Arhivelor Statului, județul Bacău (1400–1864)*. *Catalog* (întocmit de Dumitru Zaharia), București, 1986.
- DIR, A, XVII-IV: *Documente privind istoria României. A. Moldova*, veacul XVI, vol. IV, București, Editura Academiei, 1952.
- NALR–DATE: *Noul Atlas Lingvistic al României. Moldova și Bucovina. Date despre localități și informatori*, volum realizat de Vasile Arvinte, Stelian Dumistrăcel, Ion A. Florea, Ion Nuță, Adrian Turculeț, București, Editura Academiei, 1987.
- TTRM I_{1,2}: *Tezaurul toponimic al României. Moldova*, coordonator Dragoș Moldovanu, Volumul I, Partea 1 și Partea a 2-a, *Repertoriul istoric al unităților administrativ-teritoriale (1772-1988)*, București, Editura Academiei Române, 1991–1992.

***Catagrafiile Vistieriei Moldovei* – Documentary Sources for the Etymologies of Personal Place Names (II)**

The establishing of the “absolute” etymology of anthroponomical (personal) place names requires either field research for recent names or investigation of old documents containing information on previous owners. The fiscal censuses or inventories (*Catagrafii*) compiled by the Treasury of Moldova in the first part of the nineteenth century preserve the landowners and taxpayers (or non taxpayers) thus offering etymological solutions for some village names formed at that time or in the twentieth century. Based on the volumes containing lists of these censuses we clarified the etymologies of some village names (*Balercari, Borșani, Bostănești, Dăriești, Davidoaia, Găinari, Novăcești, Străteni, Tuta, Ungureni, Ursărești, Vetrești*).